УДК: 336.77 **DOI 10.33244/2617-5940.2.2018.95-106**

Клименко Д.Б.

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА В УКРАЇНІ

У статті «Особливості та перспективи банківського кредитування аграрного сектору в Україні» визначається соціально-економічне значення сільськогосподарського виробництва як одного із стратегічних галузей економіки України. Проаналізовано сучасний стан фінансування сільськогосподарських підприємств. Визначено специфічність кредитування агропромислового комплексу. Надана авторська характеристика бюджетній програмі державної підтримки галузі сільськогосподарського виробництва. Проаналізовано зарубіжний досвід та запропоновано шляхи його удосконалення у поєднанні державної програми та банківського кредитування.

Ключові слова: *банк, кредит, аграрний сектор, відсоток, кредитний ризик.*

Клименко Д.Б.

ОСОБЕННОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ БАНКОВСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА В УКРАИНЕ

В статье "Особенности и перспективы банковского кредитования аграрного сектора в Украине" определяется социально-экономическое значение сельскохозяйственного производства как одного из стратегических отраслей экономики Украины. Проанализировано современное состояние финансирования сельскохозяйственных предприятий. Определены специфичность кредитования агропромышленного комплекса. Предоставленная авторская характеристика бюджетной программы государственной поддержки отрасли сельскохозяйственного производства. Проанализирован зарубежный опыт и предложены пути его совершенствования в сочетании государственной программы и банковского кредитования.

Ключевые слова: *банк, кредит, аграрный сектор, процент, кредитный риск.*

Klimenko D.B.

PECULIARITIES AND PROSPECTS OF BANKING LOAN AGRARIUM SECTOR IN UKRAINE

The article "Features and Prospects of Banking Lending to the Agrarian Sector in Ukraine" identifies the socio-economic importance of agricultural production as one of the strategic sectors of the Ukrainian economy. The present state of financing of agricultural enterprises is analyzed. The specificity of lending to the agro-industrial complex is determined. The author's characteristic is given to the budget program of state support of the branch of agricultural production. The foreign experience is analyzed and ways of its improvement are proposed in combination of the state program and bank lending.

Key words: *bank, credit, agrarian sector, interest rate, credit risk.*

Постановка проблеми. На розвитку вітчизняної економіки позначаються економічні кризи та війна на сході країни. Результатом такого впливу є обмеження і значне зменшення обсягів кредитування реального сектору економіки банками в цілому та агропромислового комплексу зокрема. В той же час продовольча безпека країни залежить від стану умов та можливостей сільськогосподарського виробництва. Відновлення роботи системи «банківський сектор-агропромисловий сектор» – одна з актуальних та складних проблем сучасності. Важливу роль у стимулюванні аграрного сектору відводиться саме банківському кредиту. Наразі відчувається створення оптимальних умов для відновлення кредитування за активної підтримки держави. Такі умови дадуть змогу організувати взаємні відносини суб'єктів кредитування для подальшого становлення і розвитку економіки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми фінансово-кредитного забезпечення аграрного сектора економіки знайшли відображення у науково-економічних публікаціях. У роботах багатьох вчених-економістів, як

М. Я. Дем'яненко, Б. А. Дадашев, С. Кравченко, А. І. Ольшаний, А. М. Ісаян, В. І. Аранчій наводиться ґрунтовний аналіз та зміст фінансово-кредитних відносин в аграрному секторі економіки, проблем їхнього функціонування та можливих шляхів покращення кредитного забезпечення агропромислового комплексу. Однак лишається актуальним пошук таких моделей кредитування сільськогосподарського виробництва, які б забезпечили баланс інтересів держави, сільськогосподарських підприємств та фінансово-кредитних установ.

Мета статті. Метою статті є дослідження особливостей кредитування у сфері сільськогосподарського виробництва. Проаналізувати заходи та механізми спрямовані на відродження кредитування аграрного бізнесу в Україні та визначити перспективи його відновлення.

Виклад основного матеріалу. Агропромисловий комплекс є важливою складовою економіки країни, що має стратегічне значення, оскільки від його функціонування та розвитку залежить продовольча безпека країни. В сільськогосподарському секторі виробляється значна частина валового внутрішнього продукту та товарів народного споживання.

Таблиця 1

Зайнятість населення у сільському господарстві

тис.ос.

рік / показник	2015	2016	2017
чисельніть населення			
усього	42760	42591	42415
сільське населення	13325	13245	13171
зайнятого за видами економічної діяльності			
усього	16443	16277	16156
промисловість	2574	2495	2441
Оптова та роздрібна торгівля; (в т.ч.ремонт)	3511	3516	3526
сільське, лісове та рибне господарство	2871	2867	2561

Частка аграрного сектора, що становить значну частину у ВВП країни, збільшилася з 7,5% у 2010 році до 10,3% у 2017. [4]

Таблиця 2

Валовий внутрішній продукт виробничим методом та валова додана вартість за видами економічної діяльності сільське господарство

у фактичних цінах; млн.грн

рік / показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Випуск товарів і послуг у ринкових цінах	2 507 439	3 045 241	3 234 174	3 260 553	3 558 223	4 488 398	5 420 433
Сільське господарство	189 373	253 485	261 707	306 998	381 227	558 788	655 569
Валовий внутрішній продукт	1 079 346	1 299 991	1 404 669	1 465 198	1 586 915	1 988 544	2 385 367
Сільське господарство	80 385	106 555	109 785	128 738	161 145	239 806	279 701

Останнім часом Україна входить в ТОП головних експортерів сільськогосподарської продукції, а сільське господарство країни протягом 2010-2017 років демонструвало позитивну динаміку.

Однак, за позитивними даними Державної служби статистики України прослідковуються і негативні тенденції сільськогосподарського виробництва, що має небезпеку і для економіки країни в цілому. Так, останнім часом простежується нарощення експорту сировини, а не продуктів харчування чи їх складових. Частка експорту первинної сільськогосподарської продукції зросла з 25% у 2010 році до 33% у 2017році. У той час як обсяг імпорту товарів для потреб сільського господарства також зростає. Імпорт складають як мінеральні добрива, пестициди, насіння так і сільськогосподарська техніка, продукти нафтопереробки. Це свідчить про те, що експортуючи сировину ми втрачаємо додану вартість.

Загалом же, про успіхи вітчизняного аграрного сектору можна говорити у випадку, якщо їх зіставляти з українськими показниками минулих років. Якщо ж порівнювати з європейськими досягненнями – вони досить помірні. І наразі сільське господарство має не просто низьку продуктивність а часом можна констатувати просто архаїчний стан його складових.

Втім, вітчизняний аграрний сектор має величезний потенціал для зростання. Це визнають як вітчизняні так і іноземні експерти, прогнозуючи можливість потроїти валове виробництво сільськогосподарської продукції. А щоб реалізувати цей потенціал необхідна підтримка виробників сільськогосподарської продукції зі сторони банківського фінансування та інвестування. Створення сприятливих умов для здійснення інвестицій у цей сектор є одним із головних завдань реформування сільського господарства України та його підтримки.

Підприємства сільського господарства потребують коштів для фінансування своєї поточної діяльності, впровадження новітніх технологій, страхування існуючих ризиків, розбудови торговельної та транспортної інфраструктури. Задля цього використовуються власні та залучені ресурси інвестування та кредитування. Однак аграрний бізнес має обмежений доступ до ресурсів за наявності значної кількості фінансових інструментів на ринку України.

Зазвичай, дієве фінансування сільськогосподарського виробництва є його кредитування. На противагу світовій практиці в Україні ситуація виняткова. Виявляється вітчизняні агропромислові підприємства інвестують переважно власні кошти. На перший погляд, причини тому стан вітчизняної банківської системи, яка за станом «фінансового здоров'я» посідає 135 місце в світі за рейтингом The Global Competitiveness Report 2017-2018 від Давоського економічного форуму. [5]. Попри це банківський сектор виконує притаманні йому функції і проявляє можливість нарощування валових кредитів суб'єктам господарювання, тобто реального сектору економіки.

Важливим елементом аналізу банківського кредитування сільськогосподарських підприємств є аналіз структури кредитного портфелю в банках. (рис.1).

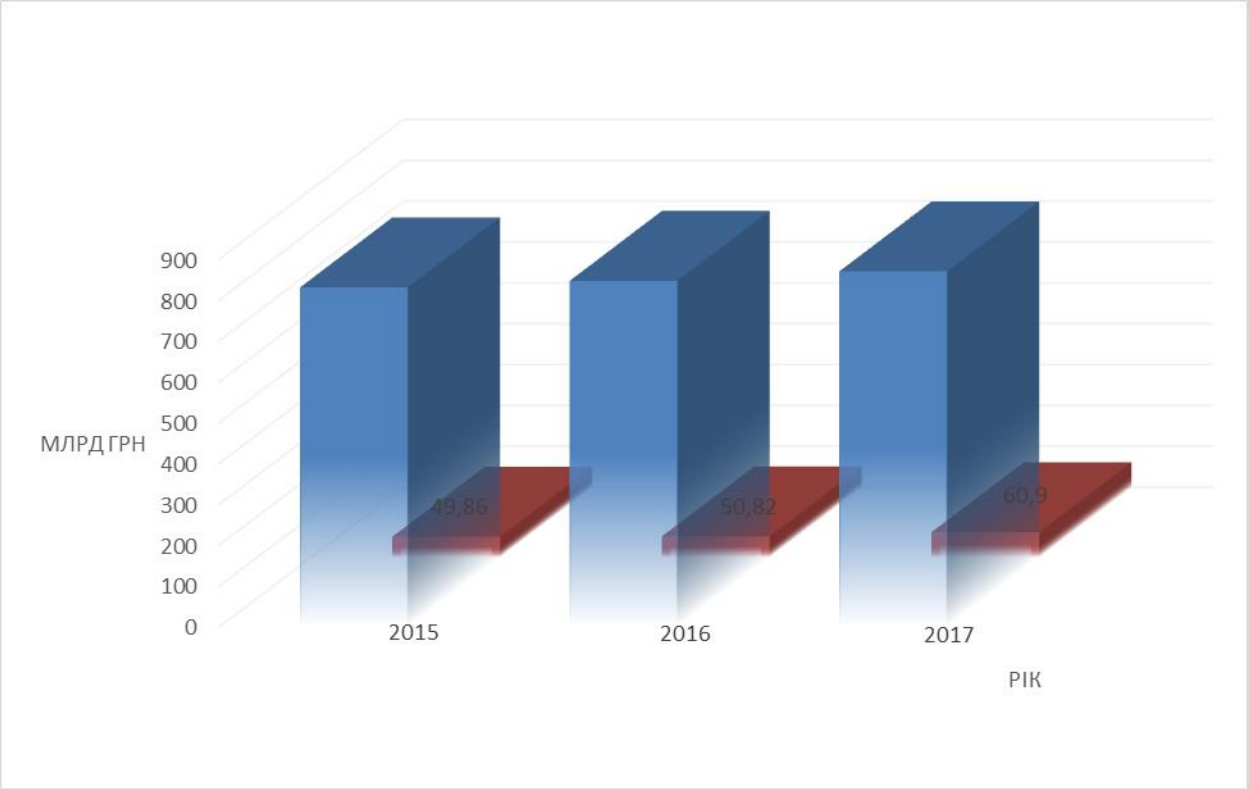

Рис. 1. Частка кредитів аграрного бізнесу в кредитному портфелі банківського сектора України (2015-2017рр)*

* Джерело: за даними НБУ (на кінець року) та розрахунками AgroDay

Наведені показники свідчать про намагання банків розвивати кредитні відносини зокрема і з позичальниками сільськогосподарського сектору. Незважаючи на певний прогрес в останні роки у розвитку фінансово-кредитних відносин в аграрній сфері й певне розширення банківського кредитування, існуюча ситуація набагато складніша.

Як бачимо кредити у сільське господарство складають лише 7% кредитного портфелю банківської системи (станом на кінець 2017 року 60,9 млрд грн у кредитному портфелі у 870 млрд грн) – це зайвий раз підкреслює проблему вітчизняної аграрної галузі. Обсяги залучених фінансово-кредитних потоків є ще далекими від потреб агропромислового комплексу, а самі кредитні

механізми й технології не досконалі і кількісно й якісно не відповідають сьогоденним запитам економічних інтересів суб'єктів аграрного ринку.

У безперервності відтворювального процесу і розвитку підприємницької діяльності в аграрному секторі важливе місце займає банківська система через запровадження прогресивних механізмів інвестиційного кредитування. Але сучасні інвестиційні кредитні відносини в аграрному секторі ускладнюються низкою об'єктивних та суб'єктивних факторів. До найбільш проблемних можна віднести:

1) високу ризикованість сільськогосподарського виробництва;
2) застарілі технології виробництва;
3) використання зношеної техніки.

Як наслідок – низький рівень інвестиційної привабливості галузі сільськогосподарського виробництва.

Суть проблеми треба шукати в специфічності ведення аграрного бізнесу. Кредитування аграрних підприємств базується на таких же принципах що і всі галузі економіки, проте має свої особливості. Ці особливості визначаються особливостями відтворювального процесу в галузі і полягають в тісному зв'язку процесу відтворення в сільському господарстві з природними умовами. Це позначається на періодизації процесу та унеможливлює перерви в цьому процесі, що потребує забезпеченість кредитами галузі у визначений час та у повному обсязі. В результаті кожного разу із початком посівної компанії вітчизняні аграрії стикаються з проблемою отримання нових і повернення старих кредитів. Тобто уповільнення обороту капіталу передбачає збільшення термінів залучення кредитних ресурсів. Крім того, нееквівалентність обміну та занизький рівень прибутковості сільськогосподарського виробництва потребуютьє зниження плати за кредит. З іншої сторони підвищений рівень ризикованості галузі потребує застосування адекватного рівня захисту через страхування.

До особливостей відносять не стільки сезонність сільськогосподарського виробництва, підвищену потребу аграрних підприємств у основному капіталу, сучасний стан аграрного сектора, а скільки у ризиках.

На особливість ризиків кредитування аграрних підприємств впливають вищезазначені сезонність виробництва, невідповідність довготермінового запиту короткотерміновості наявних у банків ресурсів, а також відсутність у позичальника ліквідного забезпечення.

Як бачимо, в порівнянні з іншими галузями економіки аграрний сектор є досить ризиковою галуззю, з відносно низьким рівнем прибутковості. Тому вочевидь важливою умовою забезпечення повернення банківських позик є страхування банківських кредитних ризиків.

Сучасна система сільськогосподарського кредитування в Україні характеризується поєднанням ринкового і пільгового механізмів кредитування. При чому, пільговий механізм кредитування аграріїв здійснюється за спеціальними програмами, спрямованими на підвищення ефективності аграрного виробництва.

Порядок використання коштів із Державного бюджету для здешевлення сільськогосподарських кредитів затверджується Кабінетом міністрів.

Цим документом регулюються такі основні позиці:

- умови одержання компенсації для здешевлення кредитів;
- обмеження процентних ставок, під які можуть надаватися пільгові кредити;
- об’єкти пільгового кредитування
- порядок і терміни документального оформлення руху пільгових кредитів;
- звітність.

У лютому 2018 Кабінет міністрів схвалив програму підтримки аграрного сектору за ключовими напрямами у рамках державного бюджету на 2018 рік. Сума державної підтримки на 2018 рік складає 6,3 млрд гривень. Відповідними

документами описані механізми розподілу цих коштів в галузі тваринництва та фермерських господарств. [6]

Так, бюджетна програма 2801540 «Державна підтримка галузі тваринництва» в обсязі 4 млрд гривень передбачає наступні напрямки:

1) здешевлення кредитів, що означає часткову компенсацію відсотків;

2) компенсація кредитів, залучених для будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів, цехів з переробки та зберігання сільськогосподарської продукції;

3) спецальні дотації на утримання (вирощування) великої рогатої худоби;

4) часткове відшкодування вартості закуплених для подальшого відтворення тварин та вартості будівництва.

Головний розпорядник коштів – Міністерство агропромислової політики, а розпорядники нижчого рівня – обласні та районні адміністрації.

Порядком передбачається, що компенсація відсотків надається сільськогосподарським підприємствам за залученими у гривні кредитами, наданими банками, які підписали меморандум з Міністерством агропромислової політики. Тобто сільгоспвиробники стикаються з обмеженнями щодо переліку банків та валюти кредиту.

Схожий порядок використання коштів передбачений для надання підтримки фермерським господарствам. Розширення бюрократичних заходів для цього напрямку передбачене створенням спеціалізованих комісій при обласних державних адміністраціях.

Як бачимо, основа цих порядків – принцип ручного розподілу коштів аграрним підрозділам в обласних та районних державних адміністраціях і їх бюрократизація. Сама ж процедура часткової компенсації комерційним банкам кредитної ставки за надані аграрним підприємствам пільгові кредити здійснюється за громіздкою схемою, яка включає велику кількість учасників та складну процедуру оформлень необхідних документів. До того ж, сума дотації та величина обмежень дає підстави підозрювати такий порядок у спрямуванні

на фінансову підтримку великих холдингів, а малі агропідприємства, кооперативи та фермери лишаються поза увагою.

Ще одним фактором що стримують кредитування аграрного сектору лишається невирішеність питання землі. Функціонування ринку земель сільськогосподарського призначення наразі заблоковано законодавством України, а тому він не може виконувати ряд важливих функцій (ефективного використання землі як фактора виробництва). До того ж, невизначеність питання ринку землі унеможливлює використання її у якості застави. Все це, разом із застарілою, а часом просто зношеною матеріально-технічною базою аграрних виробників, не спонукає банки збільшувати кредитні портфелі в цьому напрямі.

Отже, фактори, що стримують кредитування аграрного бізнесу можна згрупувати за такими основними складовими:

1) високі ризики в галузі;

2) високі відсоткові ставки;

3) відсутність ліквідної застави;

4) невирішеність питання землі.

Вироблення раціональних заходів щодо розширення позитивної участі банківського сектору в кредитному забезпеченні діяльності аграрного бізнесу за рахунок кредитних ресурсів спонукає проведення аналізу зарубіжного досвіду запровадженого там дієвого механізму обслуговування аграрного сектору.

Так, заслуговує на увагу досвід кредитування господарств США. У системі кредитування аграрного бізнесу провідне місце займають Фермерська кредитна система та Агенство фермерських послуг. У Франції більше половини кредитів в аграрний сектор припадає на незалежні кооперативні банківські групи. Досвід Польщі вказує на систему кооперативних банків через яку проходить близько 90% кредитів для сільськоговподарського виробництва, переробки і торгівлі сільськогосподарської продукції. Сама система має

трирівневу структуру і складається із головного банку, кредитних союзів, і розгалуженої мережі регіональних та місцевих банків.

Щодо пільгового кредитування, то світова практика також засвідчує широке використання цього інструменту співпраці з аграрним сектором. Пільгове кредитування полягає в тому, що фермер сплачує визначену суму відсотків, а решту різниці процентної ставки повертає держава. Наприклад, у Польщі, банк отримує від держави кошти і розподіляє їх серед своїх регіональних відділень, а ті розподіляють серед позичальників цих коштів.

Разом із визначеною специфікою кредитування аграрного бізнесу, існують і суттєві відмінності вітчизняної і зарубіжної практики співпраці кредитного сектору і сільгосподарських виробників: по-перше у самій наявності потенційних позичальників, а по-друге у бажанні банків працювати з ними.

Висока кредитоємність та низька рентабельність сільськогосподарського виробництва негативно впливають на рівень залучення банківських кредитів. До того ж ці ресурси повинні залучатись на термін від одного року і під невисокі проценти. Банківський сектор неспроможний самотужки вирішити дану проблему. Тому держава просто зобов’язана сприяти притоку позичкового капіталу в аграрний сектор. Передумовою буде розробка і впровадження нормативно-правових актів, покликаних регулювати кредитні відносини у сфері агропромислового комплексу.

Висновки. Розвиток економіки країни вимагає повноцінного забезпечення фінансовими ресурсами суб’єктів господарювання. Безпосередньо сільське господарство України потребує значних кредитних ресурсів. Основою цього забезпечення є банківські кредити. Наразі напрацьовуються різні механізми кредитування аграрних підприємств. Враховуючи досвід розвинених країн очевидним стає необхідність створення відповідної інфраструктури – мережі спеціалізованих банків. Наприклад, за принципом багаторівневої побудови такої інфраструктури до її складу мав би ввійти спеціалізований аграрний банк та розгалуженої системи сільськогосподарських обслуговуючих

кооперативів. Така форма сприяла б максимальному задоволенню потреб клієнтів. Практичне застосування механізму здешевлення сільськогосподарських кредитів в Україні виявляє ряд недоліків. Це і складність механізму кредитної субсидії і його невизначеність серед позичальників і напрямами кредитування, і недосконаліть механізму об'єкта компенсації. В свою чергу це обмежує кількість користувачів такими програмами і призводить до зловживань при розподілі пільгових кредитів. Державна політика, що проводиться стосовно сільськогосподарських виробників має бути ефективною. Державна політика обмежується не просто наданням фінансової допомоги а розробкою і наданням різноманітних економічних пільг, що сприятиме зміцненню економічних позицій учасників даних програм. Саме в такому такому сенсі слід розуміти підтримку сільгосподарських виробників на державному рівні. Комплексні перетворення в сфері сільського господарства та заходи спрямовані на підтримку діяльності сільськогосподарських підприємств позитивно зрушать і соціально-економічне становище на селі.

Список джерел:

1. Банківські операції. Навчальний посібник / В. І. Капран, М. С. Кривченко, О. К. Коваленко, С. І. Омельченко. – К: Центр навчальної літератури, 2006
2. Ісаян А. М. Теоретичні аспекти банківського кредитування підприємств АПК / А. М. Ісаян // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики. — 2013. — № 1 (14). — С. 260– 268 5
3. Механізми банківського кредитування в аграрній сфері : монографія / Лариса Олександрівна Вдовенко, Вінниц. нац. аграр. ун-т.– Вінниця : Корзун Д. Ю., 2014.– 375 с. 4
4. http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/vvp/vvp_ric/vtr_u.htm
5. http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/countryeconomy-profiles/#economy=UKR
6. https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-rozpodil-koshtiv-peredba

Клименко Дмитро Борисович - *кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи та фінансового моніторингу Університету державної фіскальної служби України (м.Ірпінь).*